

Parting Gift

જ્યારથી તેં આ શબ્દોનો ઉપયોગ કર્યો છે ત્યારથી મન વિચારે ચઢ્યું છે. ‘પાર્ટિંગ ગિફ્ટ.’ ગમતાથી છૂટા પડતી વખતે અપાતી ભેટ. કમાલ છે! આવી છૂટા પડવાની વેળા એ પીડાની, દુઃખની, વેદનાની હોય. એ વેળા તે વળી કેવી ભેટ? એ વેળા અપાય તે ભેટ સાથે તો અનુસંધાન હોય પેલા સાથે ગાળેલા સમયનું. છૂટા પડતી વખતે સાથે ગાળેલા સમયની સ્મૃતિની ભેટ? આવી ભેટ સુખદાયી હોય કે પીડાદાયી? આવી ભેટ તો વાસ્તવમાં કદી છૂટા પડવા જ ન દે. કરાવ્યા કરે પેલાં સ્મરણોની શેરીમાં સફર. દૂર ગયા છતાં દૂર જવા ન દે આવી સ્મૃતિભેટ.

અલબત્ત, એ સ્મૃતિ મધુર હોય તો મમળાવવી ગમે, પણ આણગમતી હોય તો એનું અનુસંધાન જલદી ભૂલવું-ભૂંસવું ગમે. અને જો એ મિશ્ર લાગણીઓથી સભર હોય તો ઘડીક હસાવે, ઘડીક રડાવે. યાદ કરવી ગમે, ભૂલવી ગમે એવી મિશ્ર સંવેદના. સ્મૃતિઓની બાબતે આપણે સિલેક્ટિવ ન બની શકીએ? ગમે એટલું જ યાદ આવે! વાસ્તવમાં થાય છે સાવ ઊલટું. જે સૌથી વધુ ગમ્યું હોય અને વારંવાર યાદ કરવાનું ગમતું હોય એને બદલે જે સૌથી વધુ ન ગમ્યું હોય અને વહેલી તકે જેને ભૂલી જવું હોય એ રહી રહીને યાદ આવે. આણગમતું હોય એ ન ભુલાવાનું વરદાન લઈને આવતું હોય છે. કટુતાને ચિરંજીવિતાનું વરદાન હોય છે, ને મીઠાશને વિસ્મૃતિનું. સંબંધોને આ એરણ પર ચકાસી જોવા જેવાં છે. પરિણામ ચોંકાવનારાં હશે.

છૂટા પડવાની ક્ષણે આપવાની ભેટ...

શું હોઈ શકે એ? શું હોવી જોઈએ? અર્થપૂર્ણ તો હોવી જ જોઈએ ને... અહીં બંને શબ્દો સૂચક છે. છૂટા પડવું અને ભેટ. ક્ષણ છૂટા પડવાની છે ને આપવાની છે ભેટ. અર્થાત્ હવેનું મળવું છેવટનું છે. ફરી મળાય કે ન ય મળાય, પણ ભેટ આપવાનું મન થાય એનો અર્થ એ કે યાદ રહેવું છે. યાદમાં રહેવું છે. યાદ થઈને રહેવું છે.

વિચારું છું તો સમજાય છે કે આપણો સંબંધ મિશ્ર લાગણીઓની સ્મૃતિ સર્જતો સંબંધ છે. એમાં કટુતા અને મીઠાશ એ બંનેનો સ્વીકાર છે. જ્યારે જે જિવાયું તે જીવ્યાની આ જ મજા (આ સજા!) ખરેખર! રહી રહીને કડવા સ્વાદને યાદ કરીને રડતા નાના બાળક જેવું છે મન. યાદ કરીને રડે. ચોકલેટ ખાય ત્યારે છાનું રહે ને પાછું રડે. હવે એને કડવો સ્વાદ નહીં, એની સ્મૃતિ રડાવે છે. પણ આવું મીઠાશ માટે નથી થતું. ચોકલેટને યાદ કરવા માત્રથી નથી ચાલતું, બીજી ચોકલેટ ખાવી જ પડે છે. મીઠાશને યાદ કરવી પડે છે. કડવાશ આપોઆપ યાદ રહી જાય છે.

‘છૂટા પડવું’ એ મિશ્ર લાગણીનો પ્રસંગ છે. છૂટા પડવાનું દુઃખ છે, પણ ભેટ આપવાનુંય મન છે. ભેટ રૂપે એવું જ કંઈક આપવું છે કે જે આપણને જોડી રાખે. એવું કંઈક જે પરસ્પરને જોડે એ કરતાંય, જે જોડે જિવાયું છે એની સાથે આપણને જોડી રાખે. અને એ રીતે આપણે જીવી લઈએ એ સમયને. સમયને સ્મૃતિમાં રાખે અને સ્મૃતિનો સમય હોય ત્યારે સ્મૃતિને તાજી કરે એવી ભેટ શું હોઈ શકે?

Partingની પીડા અને Giftના આનંદને ઝીલતું કંઈક હોવું જોઈએ. તેં સમય પણ બહુ થોડો આપ્યો. પણ, મને એનો

જવાબ જડી ગયો. આ તારા હાથમાં છે તે ડાયરી મારી તને
Parting Gift.

આપણે સાથે પસાર કરેલા સમયની સ્મૃતિને પુનઃ પુનઃ જીવી જવા મળે એવી Parting Gift એટલે આ ડાયરી. અલબત્ત આ બધું મેં મારી માતૃભાષામાં લખ્યું છે. તું એ વાંચી નહીં શકે એ હું જાણું છું. સાન્નિધ્યના આ ચાર સપ્તાહમાં જે નોંધ રૂપે ડાયરીમાં ટપકાવેલું એનો જ અહીં આધાર લીધો છે. અને, તેં અણધારી જ જે અપેક્ષા વ્યક્ત કરી, Parting Giftની, એમાં મને એ જ તને આપવાનું સૂઝ્યું, એટલે એનો તારી ભાષામાં અનુવાદ કરવાનો સમય પણ નહોતો. આમ પણ, અનુવાદમાં એ મૂળ ભાવ ન આવે... (મલે ને તને તો આ મૂળ પણ ન સમજાય!!) તેં જ કહ્યું છે કે ભાષાની સીમા તને નડતી નથી. તારું તો કહેવું છે કે તું બધી જ ભાષાનો ભાવ સમજી જાય છે. મારા લખાણ પર તો હાથ ફેરવીનેય અર્થ સમજી જવાનો તારો દાવો છે! આ લખાણ તને યથાતથ આપી દઉં છું. ત્યારે તું એ વાંચી નહિ શકે પણ એના પર તારી હથેલી ફરશે એનોય એક આનંદ છે, મનમાં. તું આ લખાણને તારી પાસે રાખીશ, તારા બેંક-પેંકમાં... તારા ટેબલ પર... તારી પથારીમાં ઓશીકા પાસે... તારી હવે પછીની સફરમાં એ સાથે રહેશે (ને એ રીતે હું ય...!).

ને આ મૂળ પ્રત જ તું લઈ જાય છે ત્યારે મારી પાસે તો હવે એ કેવળ સ્મૃતિમાં જ રહેવાનું બધું... અન્ય કોઈને એ વાંચવાય નહીં મળે, એની નિરાંત પણ અનુભવું છું એય કબૂલ કરું છું. આ જે કંઈ જિવાયુંને ઝિલાયું એ તારું છે ને તને આપી દઉં છું... તેરા તુજ કો અર્પણ...

આવું જ કંઈક જો તારે લખવાનું આવે તો તું શું લખે? તેં લખ્યું હશે? તું જાણે...

મનમાં એક વિચાર આવે છે...

આપણા સંબંધના ભાવિ વિશે આપણે અજાણ નહોતા. આપણા સંબંધની કુંડળી આપણે જ પાડી હતી. એમાં કોઈ દોષ નહોતા. આપણને જાણ હતી જ કે આ સંબંધનું ભવિષ્ય શું છે. આપણો સંબંધ સમય સંદર્ભે અલ્પકાલીન જ રહેવાનો હતો. એમાં 'જન્મોજન્મ' પ્રકારનો કોઈ દાવો નહોતો પણ સાથે રહેવા મળે એટલા સમયને માણવાનો લઠાવો જરૂર હતો. માણવા માટે વર્ષો નહિ, ક્ષણોનોય સંગ્રાથ ઘણો થઈ પડે. આપણે એ જાણતાય હતા ને માણતાય હતા એટલે સમય અંગેની કોઈ ફરિયાદ આપણે નથી. આટલી સ્પષ્ટતા હોય ત્યાં સ્વાભાવિક જ કોઈ અભાવ ન પીડે. અધૂરપ મધુરપ બને. વચનભંગ કે વિશ્વાસઘાત કે વિઘાતાના લેખ કે સામાજિક બંધનો જેવાં કોઈ જ વ્યવધાન આપણા સંબંધને નડ્યાં નથી. આપણું મળવું આકસ્મિક હતું. કોઈ પૂર્વાયોજન વગરનું, કોઈ અપેક્ષા કે ગણતરી વગરનું. સાવ સહજ. ફૂલના ખીલવા જેવું. એ ક્ષણથી માંડીને આ ક્ષણ સુધી બધું જ પ્લાનિંગ વગરનું. જેમ જેમ થયું... થતું ગયું. (જોકે કુંડળીમાં ગત જન્મના સંબંધોનુંય સ્થાન હોય છે, પણ તારી તો જન્મકુંડળીય ક્યાં?)

આજે જ્યારે વિચારું છું ત્યારે સમજાય છે કે આમ છતાં અથવા એ જ કારણે આપણે અનોખું સંબંધાયા! સુગંધાયા!! આવા સંબંધની અનેકવિધ વિશેષતા... એમાં સૌથી પહેલી, એનું નામ. આ સંબંધને નામ શું આપવું? ને તેં હસતાં હસતાં કહેવું : 'સુગર ફી...'!

પાંચ વર્ષ થયાં એ વાતને. કોફી કડક-મીઠીમાંથી કડક-મોળી પીવાની શરૂ કરી. ડાયબિટીસ બોર્ડર પર છે એવું જાણ્યું ત્યારે મારા કરતાં પત્ની વધારે દુઃખી હતી. મને ગળ્યું બહુ ભાવે છે અને હવે એના પર જ બ્રેક મારવાની વાત એને નહોતી ગમતી. મેં ગળપણ છોડવાનો નિર્ણય કર્યો ને એનો કડક અમલ પણ. સવારની કોફીથી જ એનો અમલ શરૂ થઈ જાય. કોફી એ જ કડક, પણ ગળપણ નહિ! પુત્રવધૂ એમાં સંમત. ડાયબિટીસમાં શરીરશ્રમ અને ગળપણ પર કંટ્રોલ જરૂરી. પત્ની પણ સાંજે ચાલવામાં જોડાઈ. મારી નિયમિતતા પર એની નજર. વળી ગળપણના વિકલ્પ શોધવાનાય એના પ્રયત્નો શરૂ થઈ ગયા. પણ મેં ના માન્યું. ગળપણ બંધ એટલે બંધ. એ મારો સ્વભાવ જાણે છે. ગળપણ ભાવે છે પણ નિર્ણય એટલે નિર્ણય. ત્રાગું જ કહો ને! ત્યારથી કોફી કડક અને મોળી જ પીઉં છું. પણ તેં આ નિર્ણય તોડાવ્યો. તે દિવસે સ્ટોરમાંથી તેં ગળપણના વિકલ્પરૂપ ગોળીઓની ડબ્બી લઈ લીધી અને સવારે મારી કોફીમાં બે ગોળી નાખી દીધી. કેટલા વખતે સવારની કોફીનો સ્વાદ માણ્યો!

તેં સરસ વાત કરી... વિકલ્પના સ્વીકાર માટેની તૈયારીની! ખાંડ-ગોળ બંધ થાય તેથી કાંઈ ગળપણના દુશ્મન થઈ ન જવાય. એના વિકલ્પ શોધાય; અને મળી જાય તો સમજણપૂર્વક એનો ઉપયોગ કરી લેવાનો. એ 'અસલ'ની જગ્યા તો ન જ લઈ શકે, પણ સ્વાદની સ્મૃતિ તાજી કરાવી શકે.

સાચે જ, કેટલા વખતે કડક-મીઠી કોફી પીધી! ગળપણના વિકલ્પનો સ્વીકાર કરવાની તારી ફિલસૂફી ફળી!

આવું કંઈક લખવું હોય ત્યારે ક્યાંથી શરૂ કરવું એ મૂંઝવણ! એના અંતથી આરંભ કરું કે આરંભથી અંત તરફ જવું... કે પછી વચ્ચેની કોઈ ઘટનાથી શરૂ કરવું? જોકે એના વાચક તરીકે તને તો એ બધી જ ક્ષણોની ખબર છે એટલે ગૂંચવાડો થવાનો ભય નથી. તું મીંડાં જોડી રંગ પૂરી શકશે. તને એ રમત ખબર છે ને? નાના હતા ત્યારે ખૂબ રમતા. ક્યારેક વળી આંકડાને કમમાં જોડતા જવાનું. એમાંથી આકૃતિ રચાય. આકૃતિ તો એમાં હોયજ, પણ પેલા કમમાં લીટી જોડતા જોઈએ તો એ સ્પષ્ટ બને અને પછી એમાં રંગ પૂરવાના. બાળપણમાં એનો આનંદ રહેતો. આશ્ચર્ય પણ રહેતું. આંકડા જોડવાથી આકૃતિ રચાતી જાય એનું વિસ્મય રહેતું.

મોટા થયા પછી એ બધું સમજાઈ જાય છે. એક કરામત પૂરતું જ એનું મહત્ત્વ રહે છે. ‘છોકરાં સમજાવવા’ જેવું લાગે. પણ આવું જ જ્યારે કોઈ જીવન વિશે વિચારીએ ત્યારે કુતૂહલ રહે. આપણા સંબંધની જ વાત કર ને! આંકડા જોડીને આકૃતિ પાડીએ તો! પણ અહીં કમમાં આંકડા જોડવાથી આકૃતિ નથી બનતી. અને એટલે જ એને વિશે લખવાનું ક્યાંથી શરૂ કરવું તે સમજાતું નથી. આ સંબંધને આકાર આપવાનું અઘરું છે, અહીં મીંડાં જોડવાં ને રંગ પૂરવા જેવું સરળ નથી. આપણો અનુભવ રહ્યો છે ને કે ક્યારે, ક્યાં કેમ, કઈ રીતે શું જોડાતું ગયું ને કેવો રંગ પુરાતો ગયો એ તો આજે એનાથી દૂર જઈને વિચારીએ છીએ ત્યારે સમજાય છે.

આપણા સંબંધની વાત કરવી હોય તો એક જ રીત. સૂઝે તેને કહેતા જવું... પછી એનો કમ નક્કી કરવો ને એમાંથી જ એ આકાર લેશે... એની આજનો. અને રંગ તો પુરાશે... બદલાશે.

આ દુનિયા કાર્ય-કારણસંબંધોથી ચાલે છે. પણ આપણા સંબંધને માટે આવાં કાર્ય-કારણને શોધવું અઘરું લાગે. આ સંબંધનું કારણ શું? અથવા શું એવું કંઈ થયું કે કર્યું આપણે કે જેને લીધે આ સંબંધ રચાયો? આંગળી મૂકીને દર્શાવી શકાય એવી કોઈ ક્ષણ મને તો યાદ નથી આવતી. તને?

અલબત્ત, આમાં સમયને સામે રાખીને વિચારીએ તો લાગે કે અમુકતમુક ઘટનાઓ એ માટે જવાબદાર ગણી શકાય. જોકે ‘જવાબદાર’ શબ્દ મને ગમતો નથી. એમાં ‘ગુનેગાર’ જેવું કંઈક પડઘાયા કરે છે. આપણા સંબંધમાં એવું કોઈ તત્ત્વ તો નથી જ. આપણા સંબંધમાં, કે સંબંધ માટે, કોઈને કે કશાને જવાબદાર ગણવાની વાત કરીએ તો જાણે કે કશુંક અનિચ્છનીય હોય ને બન્યું હોય એવું લાગે છે. અને આપણા સંબંધમાં એવું અનિચ્છનીય કહી શકાય એવું તો કંઈ નથી કે જેથી એનો કોઈ વસવસો હોય, અને જેને લીધે આપણે કોઈને કે કશાને ‘જવાબદાર’ ઠેરવવા પડે. To fix up the responsibility એ તો શિસ્તની પરિભાષામાં, વહીવટના સંદર્ભે ઉપયોગમાં લેવાય. સંબંધના નહિ. અહીં કોઈને કે કશાને જવાબદાર કે ગુનેગાર ઠરાવવાના છે જ ક્યાં? અહીં તો જે સર્જાયું તેનો સ્વીકાર છે. એના અનુભવવૈવિધ્યનોય સ્વીકાર છે. સ્મિત અને આંસુ, વ્હાલ અને વેદના સઘળું એની નીપજ છે, ને જો સંબંધ આપણો હોય તો એ સંબંધમાંથી ઉપજતું આ સઘળું આપણું જ ને? માર્કેટિંગની દુનિયામાં ભેટ - યોજનાઓ હોય છે.... એકની સાથે એક ભેટ. આવું જ સંબંધમાંય. સ્મિત અને આંસુ એ ‘પેકેજ ડીલ’ છે. એકની સાથે એક આવે જ. આપણે ઇચ્છીએ તો પણ, અને ન ઇચ્છીએ તો પણ. ‘શરતો લાગુ’ની ઝીણી કૂદડી ધ્યાન બહાર જાય તો વાંક કોનો?

આપણા સંબંધને કાર્ય-કારણના સમીકરણથી ન મૂલવું તોય એટલું તો ખરું જ કે એની પાછળ કશોક તર્ક તો છે જ. આમ પણ કશુંક હોય કે કંઈક ન હોય ત્યારે કશુંક થાય છે. કંઈક ઉમેરાય છે. આપણેય કંઈક એવું અનુભવતા હોઈશું... ખાલીપા જેવું કે સભર સભર... ને એટલે જ એક તરફ ઢળવું શક્ય બન્યું. કશુંક ભરપૂર થવા... કશુંક ખાલી કરવા. પીડા ખાલી કરવા ને પ્રસન્નતાથી ભરપૂર થવા... કે પ્રસન્નતા ખાલી કરી, પીડા ભરપાઈ કરવા આપણું એકમેક તરફ ઢળવું બન્યું હોય.

કદાચ એમાંનું કંઈ જ ન હોય એવુંય બને. બંને સભર હોઈએ કે બંને ખાલી હોઈએ. ને સહજ એકમેક તરફ વળ્યા કે ઢળ્યા હોઈએ. કંઈ જ ભરવા નહિ. કશું જ ખાલી કરવા નહિ. બસ એમ જ. સાવ અમસ્તા.

પણ એ શું હશે તે સ્પષ્ટ નથી થતું, આટલું જિવાયું તે છતાં! અને આજે આ છૂટા પડવાની ક્ષણોમાંય એ તો હજીય નથી સમજાતું કે આપણે કેમ મળ્યા - છલકાવા કે ખાલી થવા ?

સંવેદનાના આરંભબિંદુને નથી ઓળખી શકાયું. પરંતુ ઘટનાના આરંભને યાદ કરી શકાય. સ્થૂળ આરંભને તો અવશ્ય. આપણું મળવું એ આવી સ્થૂળ ઘટનાના સંદર્ભે યાદ કરું તો.... આપણે સાથે થઈ ગયેલાં એક ટ્રેઈનમાં... એક કંપાર્ટમેન્ટમાં સામ સામેની સીટ પર.... તે તારી સામેની સીટ પર મૂકી રાખેલ તારા બેક-પેકને, ને હું ચડ્યો. મેં એ તરફ જોયું... તારી તરફ જોયું. તેં મને જોયો... ને પછી બેક-પેક ત્યાંથી ઉપાડી લઈ સીટની નીચે મૂકી જગ્યા ખાલી કરી.... ને મેં ‘થેક્સ’ એવું કહેલું. ‘થેક્સ’ કહેવાની ત્યાં જરૂર નહોતી. જગ્યા ખાલી હતી. મારી પાસે ટિકિટ હતી. તારે મને બેસવા દેવાનો જ હતો. કદાચ તું ‘સોરી’ કે એવું બોલી પણ હતી. પરંતુ, ટ્રેનના અવાજમાં આપણા ‘થેક્સ’ અને ‘સોરી’ બહુ સ્પષ્ટ ન થયા... ને હું બેસી ગયો.

બારી પાસે બેસવાનું મને ગમે છે. તને પણ ગમે છે એવું એ પછી જાણ્યું. કમ્પાર્ટમેન્ટમાં ભીડ નહોતી. પરદેશની આ મજા. ટ્રેઈનમાં ઘેટાં-બકરાંની જેમ કોઈ ભરાય નહિ. તેં એક બેક-પેક ન ખસેડ્યો હોત તોપણ તને કહેત નહિ. અહીં કોઈ કોઈના માથા પર ઝળૂંબીને ઊભું પણ ન રહે. સૌ જગ્યા શોધી લે અથવા તો રાહ જુએ. આપણી ટ્રેન પ્રમાણમાં ખાલી રહી. (જો, કેટલી જલદી એ ટ્રેન પણ ‘આપણી’ લાગવા માંડી!) હું બારી બહાર જોતો હતો. તું પણ બારી બહાર જોતી હતી. અચાનક, આપણે બંને બોલી ઊઠ્યાં... ‘બ્યૂટિક્ફુલ’! બારી બહારનું દૃશ્ય આપણને મુગ્ધ કરી ગયું હતું. સાથી મુસાફરો સ્થાનિક હશે. એ આ પ્રાકૃતિક સૌંદર્યથી ટેવાયેલાં હશે. કદાચ, એમને આપણું આમ બોલી ઊઠવું ગમ્યું... એક-બે જણ મલક્યાં.... દૃશ્ય જાણે એમની માલિકીનું ન હોય! પૂછ્યું : ટૂરિસ્ટ ?

આપણે શું હતાં? આપણે શું છીએ?

ત્યારે પણ ટૂરિસ્ટ હતાં... અત્યારે પણ ટૂરિસ્ટ જ છીએ. આ પાર્ટિંગ ગિફ્ટ તારા હાથમાં હશે ત્યારે હું વળતા પ્રવાસમાં હોઈશ. તુંય કદાચ.... અથવા તો, આપણે સાથે વિતાવેલા સમયની યાત્રામાં હોઈશું.

આપણને ગમેલું 'ટૂરિસ્ટ' હોવું.... ને પોતાના દેશના સૌંદર્ય વિશે ગૌરવ અનુભવતા એ સ્થાનિકો આપણનેય ગમી ગયેલા. એથી તો આપણે માથું ધુણાવી હા પાડેલી. પરદેશમાં સામાન્ય રીતે કોઈ કોઈનામાં માથું ન મારે. ઔપચારિક વાતચીત પણ બહુ અનિવાર્ય હોય તો જ કરે. અમારે ત્યાં ઓળખવિધિની માથાકૂટ નહિ. ટ્રેન ઊપડે ને નાસ્તાના ડબ્બા ખૂલે... બારી બહાર જોવાનીય તસ્દી ન લેવાય. તમારું ધ્યાન પણ ચળાવે, નાસ્તો ઓફર કરે. આગ્રહ કરે. અજાણ્યા સાથે ન ખવાય એવી કોઈ જ સૂચના ત્યાં ન ચાલે. અને થોડી જ વારમાં તો એ એકમેક વિશે કેટ કેટલું જાણે! આપણને ગમે તોય... ન ગમે તોય. અહીં પરદેશમાં આવું ન બને. સૌ પોતપોતાનામાં વ્યસ્ત - મસ્ત પણ તોય આવો સવાલ પૂછવા પાછળ કુતૂહલ કરતાંય વધુ તો પોતાના વતનના સૌંદર્યની જાદુઈ અસરનો આનંદ ચમકતો હતો.

અને એ ખોટાય નહોતા. ટ્રેનની બારીમાંથી દેખાતાં દૃશ્યો હતાં જ એવાં નયનરમ્ય.

અને એને નીરખનારાં આપણે બંને હતા ટૂરિસ્ટ, પ્રવાસી આપણે હજી એકબીજાને નહોતાં મળ્યાં ત્યાં એમણે આપણને અરસપરસ ઇન્ટ્રોડ્યુસ કરી દીધાં... ટૂરિસ્ટ... પ્રવાસી... મુસાફર.

આપણે મળ્યા ત્યારે પ્રવાસી હતા.

આપણે છૂટાં પડીએ છીએ ત્યારે પણ પ્રવાસી છીએ. પણ આ બંને પ્રવાસની વચ્ચે જે જિવાયો તે આપણો સંબંધ પ્રવાસી જેવો હતો? આપણે એકમેકને જાણીએ ને જીવીએ તે સમયે પણ કદાચ આપણે પ્રવાસી જ હતાં. પ્રવાસી જ રહ્યાં. આપણે સાથે હતાં એક પ્રવાસમાં. પરંતુ માત્ર પ્રવાસી જેટલું જ એકમેકની નજીક હતાં? ના. કદાચ એથી ઘણાં નિકટ હતાં. પ્રવાસી સતત આગળ જવાની તૈયારીમાં હોય. એ જ્યાં હોય ત્યાં પણ એ એથી આગળના કોઈ સ્થાનના વિચારમાં હોય. કદાચ કેટલાક પ્રવાસીઓ જ્યાં પહોંચે છે તે સ્થળને આનંદતાં જ નથી. એથી આગળના સ્થળની માહિતી અને તૈયારીમાં જ ડૂબેલાં હોય છે. તને યાદ છે તું મારા હાથમાં રહેલા ‘ટૂરિસ્ટ ગાઈડ’ પુસ્તકને જોઈને હસેલી. ને મેં તને કારણ પૂછેલું. હું પણ મારા પ્રવાસનું આયોજન કરતો હતો. ને તેં મને કહેલું કે તું આવું કશું જ કરતી નથી. કશું જ પૂર્વનિર્ધારિત નહિ. જ્યાં ગમે ત્યાં ઊતરી જવાનું... રહેવાનું... ફરવાનું... ને આગળ વધી જવાનું. કશું જ ફરજિયાત નહિ. તને ‘જોવાલાયક સ્થળો’ની જબરી એલર્જી છે. ‘ટૂરિસ્ટ ગાઈડ’માં આપેલાં એવાં સ્થળો તારી મુલાકાતની યાદીમાં નથી હોતાં. તને ગમે સાવ અજાણ્યાં, વણખેડાયેલાં સ્થળો. તને અગવડ-સગવડની પડી નથી. ગમે ત્યાં એંડજસ્ટ થવાની તારી તૈયારી હોય છે, પણ, તને ગમે ત્યાં..... તને ગમે ત્યાં જ!

ફોટોગ્રાફી આપણને બંનેને ગમે છે, પણ આપણી રીત જુદી છે. તું થોડાક જ ફોટા પાડે છે.... બાકી તો દશ્યને ધ્યાનથી જુએ છે. તું એને ભરપૂર જીવી લે છે ને તારી સ્મૃતિમાં સાચવી લે છે. જે - તે સ્થળને જોવા-માણવાને બદલે ફોટા પાડવામાં વ્યસ્ત રહેવા બદલ તું મારા પર ચિડાય પણ છે. એમાંય દરેક દશ્યમાં પોતાને રાખવાના મારા આગ્રહ પર તો કેટલો ગુસ્સો કર્યો છે તેં. મને ગમે કે જે દશ્ય જોયું છે એનો હું એક હિસ્સો બનું ને એ રીતે એ દશ્યને ફોટો પાડી, હું સ્મૃતિ સાચવી રાખું. જ્યારે તારી રીત જ સાવ જુદી છે. 'હું તારો ફોટો પાડું તોય તું ચિડાય છે. તને ખબર નથી કે તું બહુ સુંદર છે એવુંય નથી. પરંતુ તને એવું બધું બહુ ગમતું નથી. અને મને હવે આ નવી ટેવ પડી છે. દરેક ફોટોમાં હવે હું ભલે ન હોઉં પણ તું તો હોય જ. તું એક દશ્યને નિહાળી રહી હોય એને હું કેમેરામાં ઝડપી લઉં... તું દશ્યને જુએ છે ત્યારે એ દશ્યને જોતી તું કેવી લાગે છે એ જોવું મને ગમે છે. હું અભ્યાસુ બની ગયો છું, તારો! કેટલીક વાર તો કેટલાંક દશ્યો તારે કારણે વધારે સારાંય લાગે છે. પણ તું અકળાય છે. તને નથી ગમતું આમ દરેક દશ્ય પર પોતાની હાજરીના હસ્તાક્ષર કરવાનું. Well, સહુની પોતાની ટેવ હોય. મને તો ગમે છે તારા ફોટા પાડવાનું. કદાચ એ મારા સમય પરના તારા હસ્તાક્ષર છે. અલબત્ત, હું તો એ કેવળ સ્મૃતિમાં જ સાથે રાખવાનો. આ ફોટોગ્રાફ તો તને જ સોંપી દેવાના.... તું તેને જુએ ત્યારે તને જોતી મારી આંખો પણ જુએ ને!

ફોટોગ્રાફની વાતે યાદ આવ્યું. અમારી પાસે તો કેટલાય આલ્બમ્સ ભરીને ફોટા છે. કેટલાય પ્રસંગોના. અસલ તો એ મોંઘું હતું. ફોટા પાડો, પછી એનો રોલ ધોવાય, ને પ્રિન્ટ નીકળે. સારાય હોય ને સાધારણ પણ. કોઈક વળી બગડ્યા પણ હોય. રોલ ભરાવવાનું જ રહી ગયું હોય કે રોલ ખોટી રીતે ભરાયો હોય એવુંય બનતું ને ક્યારેક અજવાળામાં જ એક્સપોઝ થઈ જાય અકસ્માતે, ઉતાવળમાં... ને કોઈક પ્રસંગની સ્મૃતિઓ જ ન સચવાય. સચવાય તો માત્ર આ અફસોસ... કડવાશ... ચીડ. હવે એવું નથી. ફોટો પાડો ને જોઈ લ્યો! ન ગમે તો એ રદ કરીને નવો પાડો. ને પ્રિન્ટ કાઢવી હોય તોય કેટલી સગવડો? ફોટાના રંગ-રૂપ બદલી શકાય. જોઈતું ઉમેરી કે કાઢી શકાય. હવે તો મોબાઈલ ફોનમાં જ આવી સુવિધા આવી ગઈ, ને બધા જ ફોટોગ્રાફર બની ગયા છે. જોકે, એને લીધે કેટલી બધી ગમતી-અણગમતી ક્ષણોને તસવીર રૂપે ઝડપી શકાય છે! આટલો હાથવગો કેમેરા... અને આવી હૈયાવગી તું... ત્યારે સ્વાભાવિક જ કેટલી લાક્ષણિક અદાઓ ઝડપી શક્યો છું હું!

પણ, તારી પાસેથી એક વાત શીખ્યો. ‘ફોટોશોપ’ પ્રકારની ટેક્નિક વાપરવાનું ટાળવાની... જે ક્ષણ, જે વ્યક્તિ, જે દૃશ્ય જેમ છે એમ ઝડપવાની. જરૂરી ફેઈમ બનાવવાની અને પ્રકાશનુંય એ મુજબ આયોજન કરવાનું. પાછળથી સુધારા-વધારા કરવાનું ટાળવાનું. જીવનનું કેટલું સત્ય તે વાતવાતમાં તારવી આપ્યું! જીવન આમ પાછળથી સુધારા-વધારાની તક આપે છે, ખરું? અહીં તે જે જિવાયું તે સાચું!

પહેલી જ વાર મળ્યા ને અલગ અલગ સ્ટેશને ઊતર્યાં. હું પહેલાં... તું પછી. જે વાતો થઈ હતી આપણી વચ્ચે એમાં આપણે એકમેકને પ્રવાસી તરીકે ઓળખેલાં. તું વર્ષમાં નવ મહિના કામ કરે છે ને ત્રણ મહિના પ્રવાસ કરે છે, દુનિયાના કોઈ પણ ભાગમાં. તારી ઉંમરે આ મોટું સાહસ કહેવાય, એવું વિચારું છું ત્યારે મને ખબર પડે છે કે આપણી વચ્ચે વયનું અંતર કેટલું મોટું છે! વતનમાં તો તારી ઉંમરની છોકરીઓને મા-બાપ બહાર ન જવા દે... વિદેશયાત્રા તો બહુ દૂરની વાત છે. તું આર્કિટેક્ટ થઈશ ત્યાં સુધીમાં તો અડધી દુનિયા જોઈ લઈશ એવું તે કહેલું ને હું... નિવૃત્તિના વર્ષમાં પ્રવાસે નીકળ્યો છું. હાથ-પગ ચાલે ત્યાં સુધી ફરી લેવું જોઈએ એવું મિત્રોનું કહેવું છે. આટલાં વર્ષો ઊંધું ઘાલીને નોકરી જ કરી. ઘર-પરિવારની જવાબદારી છે માથે.... આ તો નિવૃત્તિને આવકારવાની તૈયારી રૂપે બહાર નીકળેલો... ને તું મળી. તને આ બધું મેં ક્યાં કહ્યું હતું? કહેવાનુંય શું હતું એમાં? આવું જ જીવતા હોય છે લાખો-કરોડો માણસો. તારી જેમ બહુ ઓછા સાહસિક નીકળે. ત્યારે મને તો તારાં મમ્મી-પપ્પાનોય વિચાર આવેલો. પણ પૂછ્યું નહોતું. આવું અંગત ન પુછાય પરદેશમાં... એટલે ઈચ્છા છતાંય સંયમ રાખેલો. ને ત્યારે મનોમન મારા પરિવારજનોનો વિચાર આવી ગયેલો. એમાંથી કોઈ જો આવા સાહસનો પ્રસ્તાવ મૂકે તો?!

મારું સ્ટેશન આવી ગયેલું, ને હું ઊતરી ગયેલો. ને તું તારા કાનમાં ભરાવેલા હેડફોનમાંથી વહેતા સંગીતમાં જ હતી.

બારીમાંથી જોઈને ‘આવજો’ નહિ કરેલું, મને યાદ છે.

બીજી વાર મળવાનું જ ન થાત. પણ હું ટ્રેઈનમાં મારી સીટ પર મારું પાકીટ ભૂલી ગયેલો... ને તને એ મળ્યું એટલે તું બીજા સ્ટેશન પર ઊતરી ગયેલી. પાકીટમાંથી મારી હોટલનું સરનામું શોધીને તું આવેલી. ત્યાં સુધી હું અજાણ્યા શહેરમાં ઘાંઘો થઈ ગયેલો. ઘેરથી ફોન આવી ગયેલો હોટલ પર. (પ્રવાસનું ચોકસાઈપૂર્ણ આયોજન...!) ને પાકીટ ખોવાયાનું જાણીને અકળામણ-ગુસ્સો વ્યક્ત થયેલાં. તો વળી હોટલ પર પૈસા ટ્રાન્સફર કરીને મારી ચિંતાય દૂર કરી દીધેલી. નવા સમયની આ મજા છે. દુનિયા નાની થઈ ગઈ છે. ને ત્યાં જ તારો ફોન આવ્યો, અને પછી તું આવી... પાકીટ સાથે. મેં એને પ્રવાસના ઝીણવટભર્યા આયોજનનો લાભ ગણાવ્યો ને તું હસી પડેલી.

આમ અધવચ્ચે ઊતરી આવવા બદલ મેં તારો આભાર માન્યો ત્યારે તેં મને આયોજન વગરના પ્રવાસનો લાભ ગણાવેલો. ને પછી આપણે હસી પડેલાં.

મેં તને કોફી પીવા આગ્રહ કર્યો.

ને તું રોકાઈ ગઈ.

પાકીટનું ખોવાવું.... તારું રોકાવું....

આ બધું વળી કોઈકનું આયોજન જ હશે ને!